

üçtür: Kur'an, Sünnet ve âdil farîza" (Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz" I; İbn Mâce, "Muḳaddime", 11, 16) meâlindeki hadisten hareketle ferâiz ilminin dinî ilimlerin üçte birini oluşturduğunu, sahâbe döneminden itibaren bu ilme büyük önem verildiğini, ilim konusunda şehir halkı ile bedevîler arasında mevcut temel farkın ferâizi bilmekten ibaret bulunduğunu belirterek sonraki dönemlerde bu ilme gereken önemin verilmediğinden ve ticarî akid ve işlemlerin daha çok ilgi gördüğünden şikâyet eder (*Aḥkâmü'l-Kur'an*, I, 330-331). Ancak hadislerde geçen, ferâizin ilmin yarısı veya üçte biri olduğu şeklindeki ifadelerin gerçek bir oran bildirmekten ziyade ferâiz hükümlerini öğrenip öğretmenin önemini vurgulama amacı taşıdığı açıktır.

Ana hatları Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarında belirlendiğinden naklî bir ilim karakteri taşıyan ferâiz, sahâbe döneminden itibaren müslümanlar arasında ayrı bir önemle ele alınmış, nesilden nesile intikal ederek gelişen ve İslâm hukukunun hareket noktasını teşkil eden geleneksel dinî-hukukî öğretinin önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. İlk dönemden itibaren konu başlıklarına (bab) göre tasnif edilen hadis kitaplarının hemen hemen tamamında yer alan ferâiz bölümlerinde (bk. *el-Muvaṭṭa'*, "Ferâ'iz", 1-16; Abdürrezzâk es-San'ânî, X, 247-309; İbn Ebû Şeybe, VI, 239-302; Buhârî, "Ferâ'iz", 1-30) İslâm miras hukukuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den, sahâbe ve tâbiîn-den rivayet edilen söz ve uygulamalar derlenmeye çalışılmış, sahâbe döneminden itibaren bu başlık altında yazılan veya rivayet edilen müstakil eserlerde de önceleri sadece bu konuya dair nakillere yer verilirken giderek bu naklî bilgiler etrafında bir hukuk doktrini gelişmeye başlamıştır.

Ferâiz konusunda ilk eseri ashtapan Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) telif ettiği (Beyhakî, VI, 247-249; İbn Hayr, s. 263), tâbiînden Ebû'z-Zinâd'ın (ö. 130/748) bu esere şerh yazdığı (Sezgin, I/3, s. 21-22), Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Şübrûne, İbn Ebû Leylâ gibi tâbiîn âlimlerinin de ferâize ilgili eserlerinin bulunduğu şeklindeki rivayetler (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1245-1246) göz önüne alınarak bu alanda eser telif ve tedvinine fıkıh ekollerinin oluşumundan çok önce başladığı söylenebilir. Yine Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Hasan b. Ziyâd, Ebû Hâzim el-Kâdî, Mu-

hammed b. Nasr el-Mervezî ve Tahâvî de bu alanda müstakil eser yazan ilk müellifler arasında gösterilir. Kâtib Çelebi ferâiz konusunda elliye yakın eser veya müelliften söz etmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1244-1252, ayrıca bk. *İzâhu'l-meknûn*, II, 184-185). Bunlar arasında Hanefî ulemâsından Secâvendî'nin *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye**, Şâfiî fakihî İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin *el-Ferâ'izü'r-Rahbiyye* adlı eserleri rağbet görmüş ve üzerlerinde birçok şerh ve hâşiye çalışması yapılmıştır.

İslâm miras hukukunun klasik adı olan ferâiz ilmi, bu alanda yazılan müstakil eserlerin yanı sıra ilk dönemden itibaren fûrû-i fıkıh eserlerinde de "kitâbü'l-ferâiz" başlığı altında ayrı bir bölüm halinde ele alınmış (bk. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, IV, 191-254; Şâfiî, IV, 72-88; Serahsî, XXIX, 136-212; XXX, 2-103), fakat konunun genelde naklî bilgilere dayanması sebebiyle fakihler ve fıkıh ekolleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve doktriner tartışmalar fıkıhın diğer alt dallarına nisbetle oldukça sınırlı kalmıştır. Naklî bilgilerin yanında belli ölçüde matematik bilgisini de gerektiren ferâiz ilminin fıkıhın diğer dallarına göre kısmen farklılık taşıdığı, hatta bu ilmin zaman zaman fıkıhtan ayrı bir ilim dalı veya fûrû-i fıkıhın ikinci yarısı olarak algılandığı ve fıkıh-ferâiz ayrımı yapıldığı da söylenebilir. *el-Hidâye*, *Bedâ'î'u's-şanâ'i** gibi klasik fıkıh kitaplarında ferâiz bölümünün bulunmaması, ferâiz ilminin gerek kaynak ve metot itibarıyla, gerekse bu alanda yazılan müstakil eserlerle ayrı bir ilmi disiplin haline gelmiş olmasıyla da izah edilebilir.

Ferâize ilgili olarak yazılan müstakil eserlerde ve klasik dönem fıkıh kitaplarının ferâiz bölümlerinde genelde bu ilmin önemi vurgulandıktan sonra terike üzerindeki hak ve borçlar, miras hakkına sahip gruplar ve bunların hisseleri, mirasa engel durumlar, terikenin paylaşımıyla ilgili birtakım özel problemler ve çözüm usulleri, cenin, mefkûd, mürted, esir gibi özel konumda bulunan mirasçıların hakları ele alınır.

Klasik fıkıh literatüründeki konuların modern hukuk ilminin sistematik ve metoduyla incelenmesi temayülünün hâkim olduğu çağımızda İslâm miras hukuku alanında kaleme alınan eserler, klasik ferâiz literatürünün devamı olmalarının yanı sıra konuyu pratik ve anlaşılır tarz-

da inceleyip modern hukukla karşılaştırmaları, hükümlerin gerekçe ve hikmetlerine temas etmeleri itibarıyla da ayrı bir önem taşırlar. Bunlar arasında Muhammed Ebû Zehre'nin *Aḥkâmü't-terikât ve'l-mevârîs* (Kahire, ts.), Abdürrahim Kişkî'nin *el-Mîrâşü'l-muḳârin* (Kahire 1961), Muhammed Mustafa Şelebî'nin *Aḥkâmü'l-mevârîs* (Beyrut 1978), Hasan Hâlid — Adnân Necâ'nın *el-Mevârîs fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut 1987), Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *el-Mevârîs fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* (Dimaşk 1989), Hamza Aktan'ın *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku* (İstanbul 1991) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 32; Wensinck, *el-Mu'cem*, "farîza" md.; *el-Muvaṭṭa'*, "Ferâ'iz", 1-16; Dârimî, "Ferâ'iz", 1; Buhârî, "Huşûmât", 7, "Ferâ'iz", 1-30; Müslim, "Ferâ'iz", 2-4; İbn Mâce, "Ferâ'iz", 1, "Muḳaddime", 11, 16; Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz", 1, 5; Tirmizî, "Ferâ'iz", 2; Zeyd b. Ali, *Müsned* (nşr. Abdülazîz el-Bağdâdî), Beyrut 1981, s. 325; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hüccet alâ ehli'l-Medîne* (nşr. Mehdi Hasan el-Kilânî), Haydarâbâd 1968, IV, 191-254; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 72-88; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, X, 247-309; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hüt), Beyrut 1409/1989, VI, 239-302; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasiyullah), II, 66; Hârizmî, *Mefâtiḥü'l-ülûm*, Kahire 1342, s. 15-16; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 208-263; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XXIX, 136-212; XXX, 2-103; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Kur'an*, I, 330-331; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 263-266; İbn Haldûn, *el-İber*, I, 376-377, 404; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 393; II, 600; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, Beyrut 1985, X, 166, 238; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1244-1252; Şevkânî, *Neylû'l-euṭâr*, VI, 61-64; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), VI, 757-758; *İzâhu'l-meknûn*, II, 184-185; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 15-18, 21-22; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 36-38; III, 50-52, 115-120; Th. W. Juybnoll, "Ferâ'iz", *IA*, IV, 551; a.mlf., "Farâ'id", *EP*² (İng.), II, 783.

ALİ BARDAKOĞLU

FERÂİZCİZÂDE MEHMED ŞAKİR

(1852-1911)

Tanzimat dönemi komedi yazarı.

Bursa'da doğdu. Aslen Buharalı bir aileden olan Ferâizcizâde Hacı Hasib Efendi'nin oğludur. Özel öğrenim göerek sağlam bir Doğu kültürüyle yetişti. Küçük yaşta öğrendiği Fransızca sayesinde de Batı kültürünü doğrudan tanıma imkânı buldu. Genç sayılabilecek yaşlarda Maliye Hazine-i Celîlesi Mühimme Kalemî ve Hüdâvendigâr vilâyetinde Tahrîr-i Emlâk ve Tahrîrat kaleminde mü-

lâzemet görevi yaptı. 1867'de yine mü-lâzemetle Hüdâvendigâr Mektûbî Kale-mi'ne girdi. 1872 yılında Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaası muharrir-i sâniligine, 1877'de aynı matbaanın müdürlüğüne getirildi. Bir süre sonra müdürlükten, 1888'de de muharrirlik görevinden ayrıldı; Bursa İdâdisi'nde edebiyat ve ah-lâk dersleri hocalığı yaptı (1892-1896).

Ferâizcizâde uzun müddet sürdürdü-ğü Mektûbî Kalemi mümeyyizliğinden bazı önemli evrakın korunamamasına sebep olduğu gerekçesiyle 1899'da az-ledildi. Bunun üzerine soruşturma açıl-ması için Şûrâ-yı Devlet'e başvurdu. Ya-pılan inceleme sonunda evrakın önemli olmadığı anlaşıncı 1904'te Kırkkilise sancağı tahrirat müdürlüğüne tayin edil-di. Bir süre Lüleburgaz âşâr ihale me-murluğunda bulundu; daha sonra gön-derildiği Tırnova âşâr ihale memurluğun-da bir yıl kadar görev yaptı.

Kırkkilise'de iken "muâmelât-ı rûzmer-re"yi vaktinde çıkaramadığı için 27 Mart 1911'de Niğde sancağı tahrirat müdür-lüğüne gönderildi. Ancak mâzereti do-layısıyla bu göreve gidemeyeceğini bil-dirince 31 Mayıs 1911'de azledildi, kısa bir süre sonra da Bursa'da öldü (1911). Memuriyetleri sırasında bazı kişilerle ters düşmesine ve başarısız gösterilmesine rağmen bilhassa Lüleburgaz'da âşâr iha-lesi görevindeki başarısı takdir edilen Fe-râizcizâde'ye sırasıyla sâlise rütbesi, sâni-ye sınıf-ı müttemâize rütbesi ve dördün-cü rütbeden Mecidî nişanı verilmiştir.

Resmî görevi yanında Bursa'da Ferâ-izcizâde Matbaası adıyla özel bir mat-baa kuran Mehmed Şakir, bu şehirde ya-yımlanmış ilk dergi olan *Nilüfer* (1886-1891) ile *Gündoğdu* (1894) adlı mecmua-ları çıkarmıştır. *Nilüfer* dergisindeki ya-zılarında dönemin diğer yazarları gibi daha çok Batı ile Doğu arasında bir den-ge kurmaya çalışan Ferâizcizâde bura-da Arap ve Acem atasözlerinden çeviri-ler, İslâmiyet'le ilgili hikâye ve kıssalar, astronomi ve sanayi üzerine makaleler, Batı dillerinden çeşitli tercümeler ve ti-yatro incelemeleri yayımlamış, *Gündoğ-du*'da ise "dilde tasfiyecilik" görüşüne uygun bir anlayışla kaleme aldığı ince-lemelere yer vermiştir.

Ferâizcizâde gerek yaşadığı dönem-de gerekse günümüzde fazla bir şöhre-te sahip olmamakla beraber sade Türk-çe'si ve sağlam tiyatro anlayışıyla gün-ümüz sahnelerinde de rahatça oynanabi-lecek bazı oyunlar yazmıştır. Ancak bu

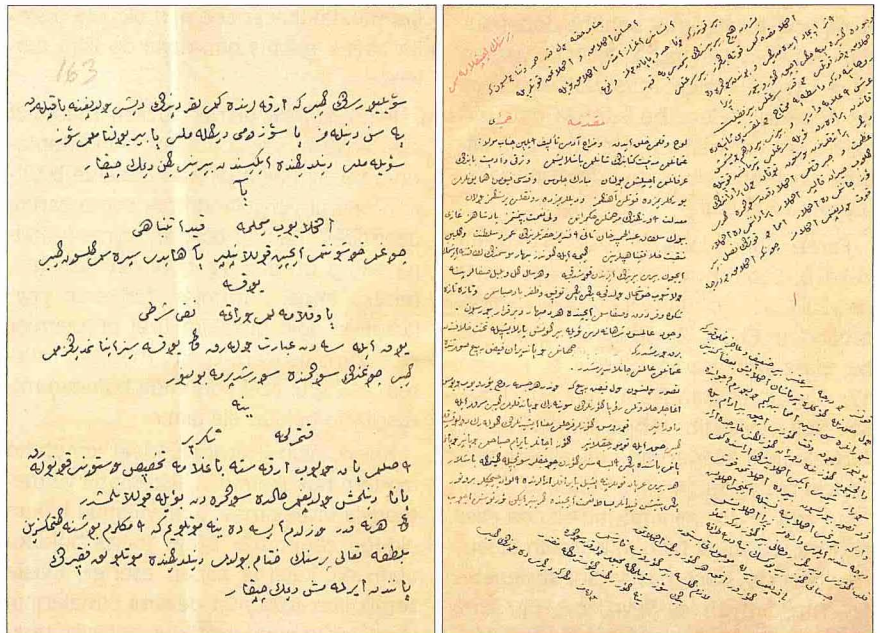
oyunların o zamanlar sahnelenip sahne-lenmediği konusunda henüz kesin bil-giler mevcut değildir. Ferâizcizâde, Ah-med Vefik Paşa'ya Bursa valiliği yılların-da (1879-1882) tiyatro çalışmalarında yar-dım etmiş, Bursa'daki Fasulyacıyan Kum-panyası mensuplarına diksiyon ve ede-biyat dersleri vermiştir.

Eserlerinde geleneksel komedi an-la-yışıyla Batı türü komedi arasında tutar-lı bir denge kurmaya çalışan Ferâizci-zâde yerli bir doku içinde yerli gelenek ve kişilere uygun örnekler vermiş, Os-manlı toplumunu ve insanını inceleyip eleştirmiştir. Metin And, onun bu yönü-yle Tanzimat tiyatrosunun komedi ala-nındaki en başarılı eserlerini ortaya koy-duğunu söyler. Bütün oyunlarında "sah-ne" terimi yerine "ma'raz", "perde" ye-rine "fasıl", "meclis" yerine ise "bâb" te-rimlerini kullanmış, ayrıca konuşmalar-ın çeşitlerini birtakım işaretlerle gös-termiştir.

Eserleri. 1. *İnatçı yahut Çöpçatan* (Bur-sa 1301). Olaylar dizisi ve eserdeki entri-kalar yer yer Molière'in *Scapin'in Do-lapları* adlı eserini hatırlatmaktadır. Oyu-nun olay örgüsünü, inat yüzünden orta-ya çıkan meselelerin bir çöpçatan tara-fından çözülmesi oluşturur. 2. *Evhâmî* (Bursa 1301). Eserdeki olaylar ve kişiler büyük ölçüde Molière'in *Hastalık Has-*

tası adlı eserindeki olaylara ve tiplere benzemektedir. Oyundaki vak'a örgü-sünü, sağlığına düşkün olan eserin baş kahramanı Evhâmî'yi bir dolandırıcının sömürmesi teşkil eder. 3. *İcâb-ı Gurûr yahut İnkılâb-ı Mahabbet* (Bursa 1301). İlk dönem Tanzimat yazarlarının "toplum için sanat" anlayışı doğrultusunda yazı-lan komedide oyunun kahramanları, ölen cimri bir babanın mirasına konan anne ile oğuldur. Mirasa hak kazanan anne ve oğul zamanla şımarır, dostlarını kü-çümseyip onlara daha önce gösterdik-leri ilgiyi göstermez olurlar. Fakat bir ih-mal sonucu mirası kaybederek tekrar yoksul duruma düşerler. Onları bu zor durumdan, delikanlının zengin olunca nikâhlanmak istemediği sözlüsünün ba-bası kurtarır. 4. *Teehhül yahut İlk Gö-zağrısı* (Bursa 1302). Oyunun baş kahr-a-manı, kendisini İstanbul'un "teehhül nâ-zırı" sayan çöpçatan bir kadındır. 5. *Kırk Yalan Köse* (Bursa 1302). Oyunda iki yüz-lü Mâhir'in, saf fakat para hırsıyla dolu Sâfi ile Aşkî'nin ve hayatını kendi imkân-ları içinde sürdürmeyi kabul eden sağ-duyu sahibi Sıtkı'ye'nin psikolojik durum-ları etkili bir biçimde anlatılır. Eserin sağlam bir tekniği, sade bir dili ve fazla-ca romanesk tarafları vardır. 6. *Yalan Tükendi* (Bursa 1302). *Kırk Yalan Kö-se*'nin devamıdır. Riyakârlığın çarpıcı bir

Ferâizcizâde Mehmed Şakir'in *Persenk* adlı lugatının müellif hattı nüshasının ilk ve son sayfaları
(Millet Ktp., Ali Emîrî, Sözlük, nr. 128, vr. 1^a, 163^a)

şekilde işlendiği bu son iki eserde Molière'in *Tartuffe*'ünün büyük ölçüde etkisi vardır. Her iki eser de birçok yönden töre komedisine benzemektedir. 7. *Zavallı Gilbert yahut Bir Mahkûmun Zevcesi* (İstanbul 1307). Başarısız bir melodram olan bu eserde olaylar Paris'te iki iş ortağı arasında geçer. Metin And bu oyunun Ferâizcizâde'ye ait olmadığı görüşündedir (TDL, sy. 228 [1970], s. 442). 8. *Persenk*. 1310'da (1894) Bursa'da kaleme alınan eser yazma halinde olup 163 büyük varaktır (Millet Ktp., Ali Emîrî, Sözlük, nr. 128). Yazar bu eserinde Türk dilinin Arapça ve Farsça'dan üstün olduğunu, hatta bütün dillerin Türkçe'den doğduğunu ileri sürmektedir. II. Abdülhamid'e sunulan *Persenk* iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Persenk", ikinci bölüm, sayfa kenarlarındaki açıklamalardan oluşan "Türk Dilinin Lisân-ı Âdemî-Menşeyi Zeban Olduğuna Dair Persenk Açıklaması" başlığını taşımaktadır. Eserin ilk sayfasında da *Persenk*, *Sarf-ı Lisân-ı Osmânî Şükûfenisâr-ı Zebân-ı Umûmî* ismi yer almaktadır. Ferâizcizâde'nin, "Cenâb-ı Hakk'ın cennette Hz. Âdem'e öğrettiği isimlerin Türk lisanı üzre olduğunu" ve "elsine-i umûmiyyenin bundan çıkarıldığını *Persenk*'i karıştırır karıştırmaz keşfettiğini" söylediği bu kitabı, Cumhuriyet'ten sonra (1935 yılında) Türkçe'nin, diğer bütün dillerin kendisinden doğduğu bir ana dil olduğunu savunan "Güneş-Dil teorisi"ne bir anlamda zemin hazırlayan çalışmalarından biridir. *Persenk*'in asıl nüshasından başka Dehri Dilçin tarafından istinsah edilen diğer bir nüshası da Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndedir (A/244, iki cilt).

Ferâizcizâde'nin oyunlarındaki belirgin Molière etkisi, daha çok onun Bursa'da vali olan Ahmed Vefik Paşa'nın yanında bulunmasına bağlanmaktadır. Ahmed Vefik Paşa Bursa'da kaldığı süre içinde bir tiyatro kurarak burada sık sık Molière'in oyunlarını sahneler. Bu oyunlardan etkilenen Ferâizcizâde'nin eserlerini Ahmed Vefik'in Bursa'dan ayrıldığı tarihten sonra yazması da onun uyardığı Molière sevgisinin devam ettirilmesi isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. Molière etkisi dolayısıyla Ferâizcizâde oyunlarında mahallî dili, yerli malzemeyi, geleneksel hayat tarzını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ancak yazarın oyunları dil, üslup ve kurgu bakımından yazıldığı döneme göre dikkate değer sayılsa bile bu oyunların konu bakımından güçlü oldukları söylenemez.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferâizcizâde Mehmed Şakir, *Evhâmî* (haz. Cevdet Kudret), İstanbul 1974, s. 4-13; BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, XXII, 385-386; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (İstanbul 1960), İstanbul 1983, s. 163; Niyazi Akı, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi*, Erzurum 1963, s. 49-50; a.m.f., *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1989, s. 76, 86-88; Ağah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 289-290, 428; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara 1979, s. 46; Özege, *Katalog*, III, 1106; Hasan Duman, *Katalog*, s. 306; Sevinç Sokullu, *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*, Ankara 1993, s. 228, 237, 246; Tahir Alangu, "Ferâizcizâde Şakir Efendi", TDL, sy. 16 (1953), s. 210-215; Metin And, "Duru Türkçe Yazmış Bir Tanzimat Molière'i", a.e., sy. 228 (1970), s. 436-442; Kemal Özmen, "Bir Türk Molière'i: Ferâizci-zâde Mehmet Şakir", FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi, sy. 10, Ankara 1982, s. 78-87; Adnan Akgün, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmi Hal Tercümeleri III: «Ferâizcizâde Mehmed Şakir»", *Yedi İklim*, IV/33, İstanbul 1992, s. 81-85; "Ferâizcizâde Mehmet Şakir", TA, XVI, 246; İnci Enginün, "Ferâizcizâde Mehmed Şakir", TDEA, III, 191; Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", DİA, II, 149. NURETTİN ALBAYRAK

FERÂİZİYYE

(الفرائضية)

XIX. yüzyılda İngilizler'in Bengal'i işgalinden sonra Hacı Şeriatullah (ö. 1840)

tarafından başlatılan dinî ve içtimai muhtevalı İslâmî hareket.

Adını, "bir müslümanın yapmak zorunda olduğu görevi" anlamındaki *farîzanın* çoğulu olan *ferâizden* almıştır. Ferâizîyye, İslâm dünyasının Avrupalı güçlerin hâkimiyetine girmesinden sonra ortaya çıkan İslâmî uyanışın Hint kıtasındaki oluşumlarından birini teşkil eder. Bu hareket, Kuzey Hindistan'da etkili olan benzeri akımların aksine daha çok Doğu Bengal ve Asam'da fakir müslüman tabaka arasında yayılmıştır. Akımın mensupları, farzları ve özellikle İslâm'ın beş şartını yerine getirme konusunda gösterdikleri hassasiyet sebebiyle bu adla anılmışlardır. Ancak bundan önce, geçmiş günahlardan arınmak için tövbe etmeyi şart koşarlar. Buna göre, Bengal dilinin müslüman lehçesinde formüle edilen bir tövbe metnini harekete katılacak olan kimse Ferâizîyye temsilcisinin huzurunda tekrar eder. Bu tövbe "ikrârî biat" adını alır ve pîrin eli müridin eli üzerine konularak yapılan (destî) biattan ayrılır. Cemaate giriş şartı sayılan

bu görevi yerine getiren kimse müslim veya mümin adını alarak diğer mensuplarla eşit haklara sahip olur. Bu arada hareketin kurucusu Hacı Şeriatullah bazı mutasavvıfların uygulamalarını, özellikle de pîrlere ve dergâhlara gösterilen aşırı hürmeti tasvip etmeyip onlara benzemediğini göstermek amacıyla kendisine "pîr" yerine "üstad", mensuplarına da "mürîd" yerine "şakird" denilmesini istemiştir. Hanefî mezhebine sıkı şekilde bağlı olan Hacı Şeriatullah, İngiliz hâkimiyetinde bulunmasından dolayı Hindistan'ı dârülharp saydığı için cemaatle kılınan cuma ve bayram namazlarının eda edilmesini menetmiş, bid'atlar, doğum, evlenme ve ölümlerde uygulanan debdebeli merasimlere, muharrem ayı tâziyelerine ve hurafelerden kaynaklanan geleneklere şiddetle karşı çıkmıştır. Bu hususlar dikkate alındığı takdirde Ferâizîyye'nin takvâya yönelik bir ıslah ve yeniden canlanma karakteri taşıdığı görülür.

Hacı Şeriatullah, 1781 yılında Bengal'de Medâripûr'un Şamâil köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. On iki yaşında iken Kalkûta'ya giderek Beşâret Ali'nin Kur'an dershanesine devam etti. 1799'da, İngiliz idaresine karşı duyduğu nefretten dolayı memleketinden göç etmeye karar veren hocası ile birlikte Mekke'ye gitti. Burada Şâfiî âlimlerinden Şeyh Tâhir es-Sünbûl el-Mekkî'nin öğrencisi oldu. Kâdirîyye tarikatına intisap eden ve iki yıl kadar Kahire'de Ezher Üniversitesi'nde tahsil gören Şeriatullah 1818 yılında Bengal'e döndü. Müslümanların hurafeler ve Hinduizm'den kaynaklanan uygulamalarla iç içe olduğunu görünce, muhtemelen Vehhâbî hareketinin tesiriyle dine aykırı kabul ettiği inanç ve hareketlerle mücadelede başladı. Onun zihnini meşgul eden önemli meselelerden biri, Hindü toprak sahipleri ve Avrupalı çivit ziraatçilerinin zulmüne uğrayan, parasızlık sebebiyle mahkemelerde haklarını arayan Bengal'in fakir müslüman köylülerinin durumu idi. Hacı Şeriatullah, aralarında yaşayıp onları teşkilâtlandırmak ve bu yolla kendilerini haksızlığa karşı korumak gerektiğine inanıyordu. Nitekim bazı müelliflerin kanaatine göre hareketin asıl gayesi İngilizler'in tekeline ve Hindûlar'ın zulmüne karşı çıkmaktı. Ancak Ferâizîyye dinî bir teşekkül halinde kalmaya, siyasete fazla bulaşmamaya çalışmıştır. Bu yönüyle meselâ Tarikat-ı Muhammediyye grubundan ayrılmıştır.